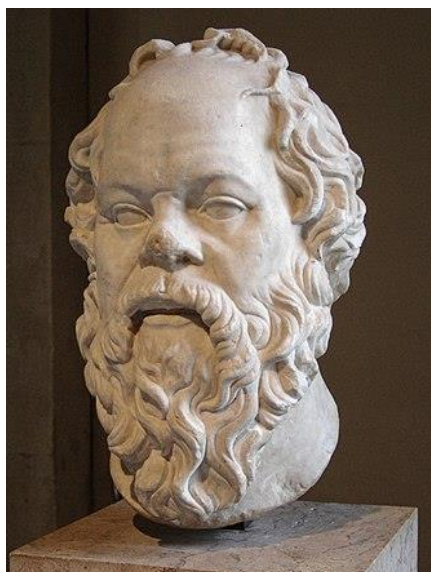

2.2. lecke: Az igazságosság problémája

Szókratész szobra a Louvre-ban

Az állam alapvető kérdése: **mi az igazságosság?** Ezt a kérdést először az egyes ember életével kapcsolatban tárgyalják a dialógus résztvevői, és utána térnek rá arra a kérdésre, **mit jelent az igazságosság egy államban**, azaz egy politikai közösségben. Ebben a leckében az igazságosság platóni fogalmát járjuk körül.

Az igazságosságról szóló vita kezdete

A dialógus kiinduló szituációjában (I. könyv) Szókratész találkozik Kephalosszal, egy nagy tiszteletben álló idős athéni polgárral, aki a halálra készül. Arról beszélgetnek, milyen idősnek lenni. Kephalosz kifejti, hogy ilyenkor az ember visszatekint az életére, és aki sok igazságtalanságot talál benne, az félelemmel telik el, aki viszont igazságosan élte az életét, annak az öregség is békés és boldog időszak. Ekkor teszi fel Szókratész az igazságosságra vonatkozó kérdést:

„De mit tartunk magáról az igazságosságról? Egyszerűen elfogadjuk-e, hogy annyit jelent, mint mindig igazat mondani, s minden esetben visszaadni azt, amit mástól kaptunk? Vagy pedig el kell ismernünk, hogy ha bizonyos esetekben igazságos is ez a két dolog, más esetekben már igazságtalan?” (331d)

Az igazságosság tehát az egyes emberi élet kapcsán merül fel, mégpedig az öregséggel és a halállal összefüggésben. Erre válaszol bizonyos értelemben *Az állam végén a Pamphüliai Ér látomása*, amely elbeszélés világossá teszi, hogy az emberi lelkek a haláluk után ítéletben részesülnek. Azon lelkeknek, amelyek igazságtalanul élték földi életüket büntetés, akik igazságosan, jutalomban részesülnek. Ez egy ún. **eszkatológiai mítosz**, amely a halál utáni események mitikus leírásával az igazságosság fontosságára figyelmeztet. (Az „eszkaton” görög kifejezés, jelentése „a legvégső”. Az eszkatológiai mítoszok a halál utáni eseményeket beszélik el.)

Az igazságosság problémája *Az államban szorosan összekapcsolódik tehát a jó, a helyesen vezetett és boldog élet fogalmával.* Ahhoz, hogy az életünk boldog legyen, tehát az életet a lehető **legcélszerűbben** éljük, ahhoz **igazságosan** kell élni. Ez egy etikai alapelv. Ehhez kell pontosan meghatározni, hogy mit is jelent az igazságosság.

Vagy talán azt hiszed, hogy amit most meg akarsz állapítani, az valami jelentéktelen dolog, nem pedig az az életforma, amelyet mindegyikünknek követnie kell, ha életét a legcélszerűbben akarja élni? (344e)

Vita az igazságosság természetéről

Már az első könyvben heves vita alakul ki az igazságosság természetéről. Belép a dialógusba Traszümakhosz, aki Szókratésszel szemben azt az álláspontot védelmezi, miszerint az **igazságosság mindig az, ami az erősebb érdekét szolgálja**. Traszümakhosz álláspontja azon alapul, hogy azt, mi igazságos és mi nem, mindig a törvények döntenek el. Márpedig a törvényeket az erők és hatalmasok hozzák, saját érdekükben. Szókratész azzal vág vissza, hogy ha az igazságosság legfőbb mértéke a hatalom, akkor nem lehet igazságos és igazságtalan törvényekről beszélni. Máként mondván, ebből az következik, hogy minden törvény igazságos. Márpedig nyilvánvalóan vannak igazságtalan törvények is.

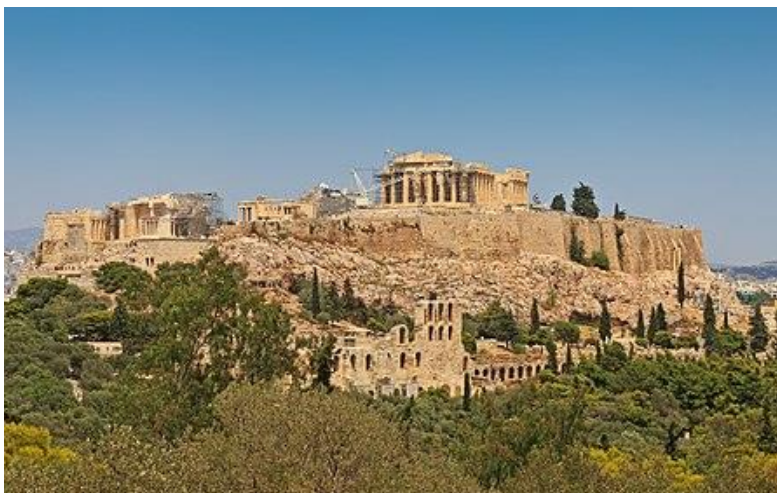
Az tehát, hogy mi az igazságosság, azaz hogy mi igazságos és mi igazságtalan, komoly vizsgálatot igényel. A vita és vizsgálódás a második könyvben komoly fordulatot vesz. Szókratész ugyanis kijelenti:

„Igazságosságról beszélhetünk az egyes emberrel, de az egész állammal kapcsolatban is [...] De akkor abban, ami nagyobb, több is az igazságosság, s könnyebben fel is lehet ismerni. Vizsgáljuk meg tehát először az államban, hogy mi az igazságosság természete; s csak azután vegyük szemügyre az egyes emberben is, állandóan figyelve a kisebb formában a nagyobbhoz való hasonlóságot” (369a)

Ezen a ponton érkezik el a fejtegetés a **politikához**. A vezérfonal továbbra is az igazságosság. Azért kell áttérni az **etikai igazságosság** vizsgálatáról a **politikai igazságosság** vizsgálatára, mert az állam nagyobb, mint az egyén, és benne „könnyebben fel lehet ismerni” az igazságosság természetét.

Az alapvető kérdés a következő: **milyen az igazságos állam?** Platón számára a teljesen igazságos állam maga a **tökéletes állam**. Hiszen az **állam legfőbb célja az igazságosság megvalósítása**. Az igazságos államot a dialógus résztvevői oly módon vizsgálják, hogy megpróbálnak **képzeltben felépíteni egy olyan államot**, amely minden tekintetben igazságos, és ily módon tökéletes.

Politika és polisz

Az athéni akropolisz

Platón számára tehát az egyéni és a politikai igazságosság szorosan összefügg egymással. Figyelembe kell vennünk,

hogy Platón politikai gondolkodása a **poliszra mint államra** épült. A polisz **városállamot** jelent, amelynek középpontjában egy város állt, és hozzá tartoztak a körülötte fekvő földek is. A polisz lakossága kb. egy mai kisváros lakosságával volt azonos. Lakosságát a szabad polgárok és a polgárjoggal (azaz szavazati és tisztségviselési joggal) nem rendelkező lakosok alkották. Ha egy polisz államformája nem volt egyeduralom, akkor a politikai közösség a **szabad polgárokból** állt. A szabad polgárok alkották a **népgyűlést**, és döntöttek sok politikai kérdésben. Platón tehát egy **belátható létszámú politikai közösséget** vesz alapul, gondolkodásától idegen a nagy nemzetállam eszméje.

A politika kifejezés is összefüggésben áll a polisszal, és eredeti értelmében a **politikai közösség iránti elkötelezett magatartást** jelent.

Platón politikai gondolkodásának számos elve erre a kis létszámú politikai közösségre érvényes, ahol nagy fontosságot tulajdonít a polgárok erkölcsi állapotának. Platón szerint a politika reformja az egyének erkölcsi reformja által lehetséges. Az egyének erkölcsi nemesedése pedig magával vonja a politika megjavulását is. Platón egyik legfontosabb elve szerint **igazságos életet csak igazságos államban lehet élni**.

Politika és nevelés

Ez magyarázza a **nevelés** jelentőségét. A görög kultúrában az ifjak és a polgárok nevelése mindig is nagy fontossággal bírt. Számos gondolkodó, és elsősorban Platón, a politikai vezetők egyik legfontosabb feladatának tekintette az állampolgárok nevelését. A *Protagorász* című dialógusban a szereplők úgy határozzák meg a **törvényhozás művészetét, mint nevelő tevékenységet**: a törvények olyanok, mint egy üres viasztáblán a sorvezetők, amelyet a nevelő húz az írásban járatlan növendékek számára. **A törvények tehát életvezetési elveket jelentenek** az emberek számára ahhoz, hogy erkölcsileg helyes életet éljenek. Nyilvánvaló tehát a kapcsolat a politika és az etika között.

Ezek tehát azok az alapelvek, amelyek az elképzelt állam gondolati megalkotását irányítják a dialógusban.

Az állam felépítése

Az állam **szigorúan racionális elvek szerint** jön létre mégpedig az igazságosság eszméjére tekintettel. Az állam meghatározása a dialógusban így hangzik:

„Ha egy ember valamilyen szükséglet okán egy másikat vesz maga mellé, s aztán egy megint másikat, s egyre több segítőtársat gyűjtenek össze egy lakóhelyre: ennek az összetelepülésnek szoktuk az állam nevet adni.” (369c)

Ez a meghatározás rögzíti az állam legfontosabb jellemzőit: **emberek együttélése valamilyen szükséglet kielégítése érdekében**. Ez a szükséglet alapvetően az életbenmaradás biztosítása (élelem, ruházat, lakás, biztonság, védelem). A szükségletek kielégítéséhez egy közösségben **munkamegosztásra**

van szükség. Annak meghatározása, miként valósuljon meg a munkamegosztás az államban, alapvető fontosságú az állam egészének szempontjából.

Platónnál azonban az állam legfontosabb célja nem az élet feltételeinek a biztosítása, hanem az igazságosság, amely – mint láttuk – egyszerre jelenti az egyén és az állam igazságosságát. A munkamegosztás elveinek megállapítása éppúgy, mint az egész állam működésének meghatározása az egyén és az állam analógiájára épül.

Az államban a munkamegosztás során három területet kell elkülöníteni: a vezetést, a katonáskodást és az egyéb tevékenységeket, mint a földművelést, kézművességet, kereskedést. Platón így háromféle osztályt különböztet meg az államban: (1) az öröket, akik vezetők, (2) az öröket, akik katonáskodnak és az állam védelmét biztosítják, és (3) a harmadik osztályt a kézműveseket, földműveseket és kereskedőket. A munkamegosztás a természetén alapul: minden ember azt a feladatot látja el, amely természetének megfelel.

Politikai filozófia és lélekképzés

Az állam és az egyén közötti analógia abban mutatkozik meg, hogy az államban a három funkció szoros összefüggésben áll a platóni lélekképzéssel. Platón a lélekben három részt különböztet meg egymástól: a vágyakozó, az indulatos és az értelmes (racionális) lélekrészt. Az analógia szerint a lélek egy-egy része megfelel az állam egy-egy osztályának:

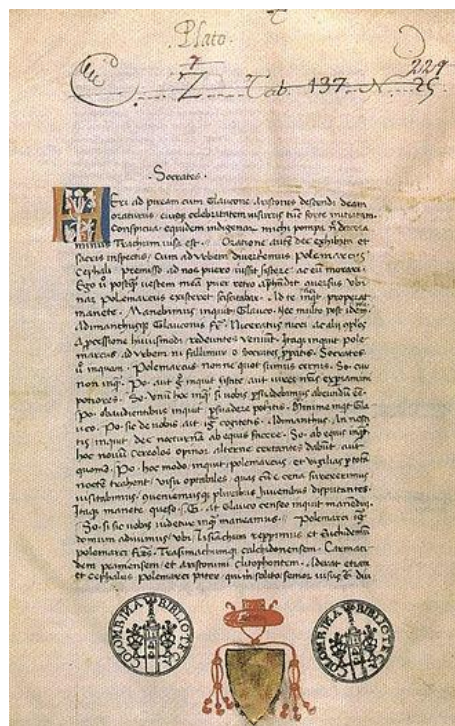
- a vágyakozó lélekrész a kéz- és földműveseknek
- az indulatos lélekrész a katonáknak
- az értelmes lélekrész a vezetőknek

Platón minden lélekrészhez külön erényt rendel hozzá:

- a vágyakozó lélekrész erénye a mértékletesség
- az indulatos lélekrész erénye a bátorság
- az értelmes lélekrész erénye a bölcsesség

Ezek az erények pedig a megfelelő osztályba tartozók erényei is egyben:

- a munkások erénye a mértékletesség
- a katonák erénye a bátorság
- a vezetők erénye a bölcsesség

Az állam latin fordításának egyik kéziratos oldala a XV. századból

Összefoglalva:

Lélek (egyes ember)	Állam (politikai közösség)	Erények
Értelmes lélekrész	Vezetők (örök)	Bölcsesség
Indulatos lélekrész	Katonák (örök)	Bátorság
Vágyakozó lélekrész	Kézművesek, földművesek	Mértékletesség

IGAZSÁGOSSÁG

Az erények és az igazságosság

Platónnál a négy legfontosabb, ún. **kardinális erény** a **mértékletesség**, a **bátorság**, a **bölcsesség** és az **igazságosság**. Az igazságosság a legfontosabb erény, csak a másik három megvalósulása esetén érvényesül. Így jutunk el az igazságossághoz az államban a **politikai közösség és az egyén analógiájával**.

Az analógia a lélekrészek és az osztályok között az erények gyakorlásában nyilvánul meg. **Az erények kapcsolják össze az egyén és az állam működését az igazságossággal**. Ugyanis az **igazságosság a legfőbb erény**.

„Az igazságos ember nem különbözik semmiben sem az igazságos államtól, magát az igazságosságot illetőleg, hanem hasonló hozzá. [...] Az állam akkor igazságos, ha a természetek benne lévő három csoportjának mindegyike a maga munkáját végzi; józan önmérsékletűnek, bátornak és bölcsnek éppen e három csoport más-más hajlama és alkata alapján mondható” (435b)

Ha tehát az államban a munkamegosztás során létrejövő osztályok tagjai saját természetüknek megfelelő munkát végeznek, és ha mindenki a saját munkáját erényesen végzi, akkor az államban igazságosság fog uralkodni. Ugyanez érvényes az egyénre is. A lelke akkor igazságos, ha a benne lévő lélekrészek egyenként megvalósítják a mértékletesség, a bátorság, a bölcsesség erényét. Ez esetben az állam is és a lélek is igazságossá válik.

Az igazságosság meghatározása

A IV. könyv végén Platón részletes meghatározását adja az igazságosságnak.

[Az igazságosság] az ember belső magatartására [...] vonatkozik, amennyiben az ember nem engedi meg, hogy az egyes benne lévő részek rájuk nem tartozó munkát végezzenek, s a lelkében lévő hajlamok egymás dolgába ártsák magukat. Hanem minden résznek a különleges munkáját helyesen osztja be, önmagán uralkodik, rendet teremt, barátja

lesz önmagának, összhangba foglalja ama három hajlamot [...], s a sok részből egészen eggyé forrva, józan önmérséklettel és lelki egyensúlyban teszi azt, amit tennie kell, akár vagyonszerzésről, akár teste ápolásáról, akár közügyekről, akár magánügyekről van szó. (443d-444a)

Az igazságosság egy **magatartás**, amely egy meghatározott **lelkiállapot** jellemez. Az igazságosság a lélek **egészsége**, az igazságtalanság a lélek **betegsége**. Az igazságosság a három lélekrész saját természetének megfelelő, és egymással összhangolt működésén alapul. Ha mindhárom lélekrész erényes, akkor szükségszerűen összhangolt a működésük. Az összhangolt működés azt jelenti, hogy mindegyik a maga körén belül működik, és összhangoltságuk révén egységbe forrnak. **Ez az összhangolt egység az igazságosság**. Az igazságos belső magatartás minden tekintetben egy etikus magatartást eredményez.

Mindebben azt tartja, és azt nevezi igazságos és szép cselekedetnek, ami azt a lelki alkatot megőrzi és kialakítani segíti, bölcsességnek pedig azt a tudományt, amely ezt a cselekvést irányítja, s igazságtalan cselekvésnek azt, amely ama lelki alkatot állandóan bomlasztja, tudatlanságnak pedig azt a véleményt, amely az ilyen cselekvést irányítja. (443d-444a)

Az igazságos élet tudománya a **bölcsesség**. Aki igazságosan él, az helyesen él és boldog. A *Phaidrosz* című dialógusában Platón a lelket egy **fogathoz** hasonlítja, amelyet két ló húz. Az egyik ló a vágyakozó, a másik az indulatos lélekrésznek felel meg. Az értelmes lélekrész pedig a kocsis. E kép világossá teszi, hogy a lélekfogat minden része fontos munkát végez: a lovak hajtják előre a szekeret, és az értelem irányítja a lovakat. A lélek akkor igazságos és egészséges, ha a fogat részeinek összhangja megvalósul, és mindenki a maga munkáját végzi.

A lélekrészek összhangja jól kirajzolja a párhuzamot az igazságos lélek és az igazságos állam között. Az állam igazságossága a három osztály összhangja. Mindenki a természetének megfelelő munkát végzi, nem ártják magukat egymás dolgába, és az államot az értelem kormányozza a bölcsesség erényével. Ha mindez megvalósul, az állam igazságos.

Összegzés

Az állam központi problémája az, hogy mi az igazságosság. Az igazságosság kérdését egyéni és közösségi, etikai és politikai szinten is meg kell vizsgálni, mert e kettő elválaszthatatlan egymástól. Platón politikai filozófiája idealista: nem azt vizsgálják, milyenek a valóságos államok, hanem milyenek kellene lennie

a tökéletes államnak, amely teljesen igazságos, és amelyben a polgárok maguk is igazságos életet élnek. Az elképzelt állam a lélek analógiájára épül fel, a három lélekrésszel párhuzamosan három osztályt zár magába, ahol minden rész és osztály a saját természetének megfelelő munkát végzi, és amelyek tökéletes összhangot alkotnak egymással. Így valósul meg az igazságos lélek és az igazságos állam.

Kérdések:

Mi a kiinduló pontja *Az államban folyó dialógusnak?*

Miként kapcsolódik össze az egyéni (etikai) és a közösségi (politikai) igazságosság kérdése?

Mi az állam célja Platón szerint?

Miként kapcsolódik össze a politikai filozófia a lélekfilozófiával Platónnál?

Mi a szerepe az erénynek a politikában?

Mi alapul az igazságosság platóni meghatározása?